

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-6.04>

МІСЦЕ МАТЕРІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В СИСТЕМІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Чернишова Валерія Юрїївна,

доктор філософії в галузі права,

доцент кафедри адміністративного, фінансового та банківського права

Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого

ПрАТ ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»;

викладач кафедри правознавства

Приватного вищого навчального закладу «Фінансово-правовий коледж»

ORCID ID: 0000-0002-6974-1021

Статтю присвячено дослідженню природи та місця матеріальної відповідальності публічних службовців в системі юридичної відповідальності зазначених суб'єктів. Проаналізована різноманітні теоретичні підходи до визначення матеріальної відповідальності, які окреслюють її ознаки та опосередковують в системі стримування негативним наслідком діяльності публічної служби. З'ясовано, що наукові підходи до визначення матеріальної відповідальності різняться, і найчастіше сутність матеріальної відповідальності пов'язують з цивільно-правовою відповідальністю.

Встановлено, що матеріальну відповідальність публічних службовців варто розглядати як невід'ємний елемент їх правового статусу, що визначає окреме місце такого виду відповідальності у системі правового регулювання діяльності публічної служби. Аналіз чинного нормативно-правового регулювання матеріальної відповідальності публічних службовців дозволяє встановити некоректність порядку її застосування, що чітко визначено положеннями статей чинних законів і негативно впливає на її реалізацію, основна мета якої є відновлення порушеного правового стану, порушених прав, свобод та законних інтересів приватних осіб від свавілля та непротиправної діяльності суб'єктів публічної служби.

Зроблено висновок, що матеріальна відповідальність публічних службовців має спільні ознаки з цивільно-правовою відповідальністю, проте чинне нормативно-правове регулювання не взаємозамінює ці види, а дозволяє існувати їм паралельно, що інколи провокує ситуації складності у визначенні конкретного виду відповідальності, які полягають у визначенні складу правопорушення, а особливо – суб'єктивної сторони. Основною проблемою практичного характеру, яка залишається в правовій площині регулювання порядку притягнення публічних службовців до матеріальної відповідальності, є необґрунтована диспозитивність та недостатня урегульованість на рівні положень Закону України «Про державну службу», що дозволяє на власний розсуд приймати рішення про доцільність притягнення конкретного публічного службовця до матеріальної відповідальності.

Ключові слова: публічна служба, державна служба, публічний службовець, юридична відповідальність, види юридичної відповідальності, матеріальна відповідальність публічних службовців.

Chernyshova Valeriia. The place of material responsibility of public servants in the system of legal responsibility

The article is devoted to the study of the nature and place of material responsibility of public servants in the system of legal responsibility of the specified subjects. Various theoretical approaches to the definition of material responsibility are analyzed, which outline its features and mediate in the system of deterrence of negative consequences of public service activities. It is found that scientific approaches to the definition of material responsibility differ, and most often the essence of material responsibility is associated with civil responsibility.

It is established that the material responsibility of public servants should be considered as an integral element of their legal status, which determines a separate place for this type

of responsibility in the system of legal regulation of public service activities. Analysis of the current regulatory and legal regulation of the material responsibility of public servants allows us to establish the incorrectness of the procedure for its application, which is clearly defined by the provisions of the articles of current laws and negatively affects its implementation, the main goal of which is to restore the violated legal status, violated rights, freedoms and legitimate interests of private individuals from arbitrariness and unlawful activities of public service entities.

It is concluded that the material responsibility of public servants has common features with civil responsibility, however, the current regulatory does not replace these types, but allows them to exist together, which sometimes provokes situations of difficulty in determining a specific type of responsibility, which consist in determining the composition of the offense, and especially the subjective side. The main practical problem that remains in the legal sphere of regulating the procedure for holding public servants responsibility is the unjustified dispositivity and insufficient regulation at the level of the provisions of the Law of Ukraine "On Civil Service", which allows for the discretion to make decisions on the appropriateness of holding a specific public servant liable.

Key words: *public service, civil service, public servant, legal liability, types of legal liability, material liability of public servants.*

Постановка проблеми. Інститут юридичної відповідальності в системі публічної служби займає вагоме місце з огляду на потребу у врівноваженні наданих владних повноважень суб'єктам публічної служби та їх добросовісною і справедливою реалізацією. Юридична відповідальність як правова категорія, практичний механізм, алгоритм конкретних дій направлена в першу чергу на відновлення конкретного правового стану, який було порушено, та відновлення справедливості в захисті прав, свобод та інтересів суб'єктів правовідносин. Учені в галузі адміністративного права справедливо зазначають, що поняття юридичної відповідальності є багатоаспектним і вивчається різними галузями знань, зокрема й правовою наукою. Словниково-довідникові джерела трактують відповідальність публічних службовців як засіб впливу (реакцію) держави, в особі її компетентних органів та посадових осіб, який застосовується до публічних службовців у разі вчинення ними службових правопорушень і виражається у застосуванні до винних осіб заходів державного примусу, а також характеризується засудженням правопорушника та його протиправного діяння з боку держави та суспільства з метою попередження та недопущення у майбутньому інших правопорушень [1, с. 377]. Навіть з наведеного визначення зрозуміло, що юридична відповідальність

публічних службовців має такі ознаки, як примус у процесі її застосування, невідворотність, направленість на відновлення порушеного права.

Аналіз конституційних норм, які містять згадку про відповідальність, дозволяє навести наступні положення статей: держава відповідає перед людиною за свою діяльність (ч. 2 ст. 3); ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення (ч. 2 ст. 58); ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази. За віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність (ст. 60); ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер (ст. 61); кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності (ст. 68); виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них (п. 22 ст. 92) [2].

Звичайно, конституційні положення, які до того ж є нормами прямої дії, визначають

загальні ідеї, які повинні конкретизуватись в межах інших нормативно-правових актів, але природа матеріальної відповідальності є такою, що має іншу спрямованість та інший механізм застосування особливо в межах реалізації повноважень суб'єктами публічної служби. Тому, на наш погляд, недостатньо дослідженою залишається тема матеріальної відповідальності публічних службовців та її місце в системі інституту юридичної відповідальності, що й пояснює обрану тему дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження юридичної відповідальності є невід'ємною складовою в комплексі усіх правових досліджень. Незважаючи на те, що запропонований предмет дослідження є вузьким, слід зазначити різних науковців, які свого часу, присвячували увагу проблематиці юридичної відповідальності, її природі, правовим основам та особливостям правозастосування. Зокрема, необхідно зазначити таких учених, як В.Копейчиков, Д.Лук'янець, Н.Оніщенко, В.Середюк, О.Скакун, М.Терещук, А.Шевченко та ін. В галузі адміністративного права також наявних значний масив наукових праць, які досліджували різні аспекти та види юридичної відповідальності в межах реалізації публічними службовцями своїх повноважень. Так, необхідно зазначити таких учених, як В.Авер'янов, В.Бевзенко, В.Битяк, М.Вільгушинський, А.Гайдук, В.Головко, І.Голосніченко, О.Губанов, В.Дерець, О.Заярний, М.Козюбра, І.Коліушко, Т.Коломоєць, В.Колпаков, І.Лазор, Н.Литвин, А.Матіос, А.Мельник, О.Новак, С.Погребняк, Ю.Панейко, С.Петков, О.Проневич, В.Селіванов, В.Середа, Ю.Сурмін, Р.Тучак, Н.Янюк, А.Яфонкін тощо.

Проте з урахуванням сучасних тенденцій і змін у сфері функціонування публічної служби, дифузії права та трансформації суспільних відносин, вважаємо за необхідне додатково дослідити природу та місце матеріальної відповідальності публічних службовців в системі інституту юридичної відповідальності.

Метою статті є дослідження місця матеріальної відповідальності публічних

службовців в системі юридичної відповідальності, визначення основних ознак матеріальної відповідальності, а також проблемних аспектів її правозастосування.

Наукова новизна роботи полягає у новосформованих висновках про місце матеріальної відповідальності публічних службовців в межах інституту юридичної відповідальності та особливості її застосування.

Методологія дослідження. Підготовка даної роботи потребувала застосування комплексу методів та прийомів наукового пізнання. Так, було застосовано метод синтезу, метод аналізу, метод дедукції, системно-структурний метод, метод порівняння, які відносяться до загальнонаукових методів. Межі предмету дослідженні потребували також застосування спеціально юридичних методів, таких як формально-юридичний метод, метод правової аналогії.

Виклад основного матеріалу. Перш за все необхідно навести приклади наукових підходів до визначення сутності юридичної відповідальності публічних службовців. В даному випадку також необхідно звернути увагу на те, що юридична відповідальність публічних службовців часто розглядається ученими в контексті юридичної відповідальності державних службовців, що дещо звужує зміст досліджуваної категорії, проте, визначає в цілому її особливості та специфіку. Так, на думку А.Грищука, юридична відповідальність державних службовців, не є простою щодо процедури її реалізації, оскільки настає у випадку: недотримання обов'язків державним службовцем, які на нього покладені відповідно до норм чинного законодавства про державну службу; обов'язкового застосування до державного службовця засобів дисциплінарного стягнення за невиконання чи неналежне виконання своїх посадових обов'язків (активні чи пасивні дії) відповідно до посадової інструкції; порушення присяги та норм етичної поведінки тощо. Учений також вважає, що юридична відповідальність по-перше, є складовою пра-

вового статусу державного службовця, по-друге, може впливати на порядок проходження державної служби (можливості отримання заохочень, наприклад, премій тощо), по-третє, може бути підставою припинення державної служби. Інститут юридичної відповідальності доволі багатоманітний, оскільки державні службовці не залежно від посади та статусу можуть бути притягнені до дисциплінарної, адміністративної, матеріальної, цивільної та кримінальної відповідальності. Застосування до державного службовця одного з видів відповідальності – це вже одна з підстав говорити про те, що він не виконує або не належним чином виконує свої службові обов'язки і як наслідок, застосування одного з видів відповідальності [3, с. 236, 238]. Тобто за такого підходу матеріальна відповідальність визначається як один з видів юридичної відповідальності.

На думку Н. Охріменко, досліджуючи питання правового регулювання юридичної відповідальності посадових осіб міністерства України за здійснення нормотворчості, правове регулювання юридичної відповідальності посадових осіб міністерства України при здійсненні нормотворчої діяльності потребує комплексного вдосконалення інституту відповідальності щодо працюючих в міністерстві. Зважаючи на суттєву різницю, що існує між повноваженнями державних службовців, посадовими особами міністерства, міністрами, його заступниками, та необхідність урахування цього при визначенні у положеннях і посадових інструкціях їх персональної відповідальності. Забезпечення функціонування принципу відповідальності в нормотворчій діяльності потребує від посадових осіб і керівників усіх ланок управління пояснення й обґрунтування своїх вчинків перед тими, хто цього вимагає. Важливість і необхідність застосування цього принципу визначається ще й тим, що він забезпечує якісне та ефективне державне управління. Принцип відповідальності полягає в організації діяльності нормотворчого процесу, що орієнтований на

позитивні показники [4, с. 6]. Зазначена наукова позиція дещо по-іншому дозволяє проаналізувати юридичну відповідальність публічних службовців, по-перше, розглядаючи її як принцип діяльності, що може мати превентивну мету та гарантувати водночас ефективність та результативність публічної служби (виконуючи таким чином забезпечувальну функцію), а по-друге, вартою уваги є позиція, відповідно до якої відповідальність повинна нести персоніфікований характер, з приводу чого до сих пір точаться наукові дискусії та існують теоретичні суперечності.

В. Скоріков ключовою категорією в межах інституту юридичної відповідальності публічних службовців розглядає відповідальність соціальну, яка, на думку дослідника, може бути представленою як на особистому, так і на суспільному (колективному) рівні. Учений інтерпретує соціальну відповідальність державного службовця як взаємозв'язок між посадовою особою та суспільством, який знаходить своє відображення в добровільній реалізації соціальних норм, що тягне за собою схвалення та заохочення, коли ж діяльність суб'єкта не відповідає приписам цих норм – обов'язок перетерпіти несприятливі наслідки [5, с. 146].

Дослідник також виділяє матеріальну відповідальність як окремий вид юридичної відповідальності і зазначає, що така відповідальність настає у випадку порушення норм законодавства про державну службу та неефективного виконання посадових обов'язків, що завдало матеріальних збитків державній організації. Матеріальна відповідальність, на думку В. Скорікова, виконує відновлювальну функцію та передбачає відшкодування збитків. Винні особи притягуються судом за позовом органу державної влади чи службовця, а умовами притягнення до матеріальної відповідальності є: а) пряма дійсна шкода; б) протиправна поведінка працівника; в) причинний зв'язок між протиправними діями чи бездіяльністю та виниклою шкодою; г) провина працівника в заподіяній шкоді. Підставою для

матеріальної відповідальності є скоєне правопорушення, яке породжує відповідні правовідносини та відповідну відповідальність особи, яка вчинила правопорушення та завдала збитки, якими в свою чергу є: втрати, яких особа зазнала у зв'язку із знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення порушеного права (реальні збитки); доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода) [5, с. 148]. На наш погляд, дещо суперечливим є висновок науковця стосовно прив'язки негативних наслідків до матеріальних збитків державній організації, оскільки негативні наслідки в першу чергу можуть бути завдані конкретній приватній особі (особам) або державі, що логічно слідує із призначення публічної служби – служіння інтересам приватних осіб та реалізації сервісної функції держави.

Губанов О.О. розглядає юридичну відповідальність як елемент правового статусу публічних службовців та водночас приходить до висновку, що юридичну відповідальність публічних службовців можна розглядати і як правовий інститут адміністративного права, і як вид державного примусу, і як елемент правового статусу публічного службовця, тощо. На відміну від цього, правовий статус публічного службовця завжди пов'язаний з певним набором можливої чи належної поведінки особи, а тому не є багатограним та різноаспектним явищем. Учений зазначає водночас, що юридична відповідальність публічних службовців виступає гарантією належної реалізації повноважень публічними службовцями в різних сферах суспільних відносин [6, с. 150–151]. Професор Губанов О.О. також розглядає юридичну відповідальність публічних службовців дуально: як позитивну юридичну відповідальність публічних службовців, тобто дотримання публічними службовцями заборон і обмежень, що передбачені для них нормами права, яке забезпечується державним

переконанням чи державним примусом та супроводжується державним схваленням; як ретроспективну юридичну відповідальність публічних службовців, тобто застосування вповноваженими суб'єктами до публічного службовця, який порушив встановлені чинним законодавством заборони та обмеження, заходів державного примусу, яке супроводжується накладенням на публічного службовця санкцій дисциплінарного, адміністративного, кримінального чи цивільно-правового характеру. Разом з тим інститут юридичної відповідальності публічних службовців характеризується як такий, що має міжгалузевий характер, а тому передбачає особливості дисциплінарної, адміністративної, кримінальної та цивільно-правової відповідальності [6, с. 166].

Таким чином, наукові підходи до визначення матеріальної відповідальності різняться, і найчастіше сутність матеріальної відповідальності пов'язують з цивільно-правовою відповідальністю. Для подальшого проведення дослідження необхідно проаналізувати спеціальне законодавство, що містить згадку про даний вид відповідальності. Зокрема, положеннями глави 3 розділу VIII Закону України «Про державну службу» передбачені основи матеріальної відповідальності державних службовців. Так, передбачено, що матеріальна та моральна шкода, заподіяна фізичним та юридичним особам незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю державних службовців під час здійснення ними своїх повноважень, відшкодовується за рахунок держави. Держава в особі суб'єкта призначення має право зворотної вимоги (регресу) у розмірі та порядку, визначених законом, до: 1) державного службовця, який заподіяв шкоду; 2) посадової особи (осіб), винної (винних) у незаконному звільненні, відстороненні або переведенні державного службовця чи іншого працівника на іншу посаду, щодо відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної державному органу у зв'язку з оплатою часу вимушеного прогулу або часу виконання

нижчеоплачуваної роботи. У разі застосування зворотної вимоги (регресу) державний службовець несе матеріальну відповідальність тільки за шкоду, умисно заподіяну його протиправними діями або бездіяльністю [7].

Аналізуючи положення даної статті 80 вищезазначеного закону, зрозуміло, що, по-перше, шкода відшкодується за рахунок держави, а по-друге, у разі реалізації права регресної вимоги державний службовець нестиме матеріальну відповідальність лише за шкоду, яка заподіяна умисно, що значно обмежує обсяг можливих, потенційних правопорушень і є, на наш погляд, суттєвим недоліком законодавства, оскільки в свою чергу провокує неоднозначне його застосування, дискрецію у порядку прийняття рішення про форму вини та, відповідно, невідшкодування державі шкоди у майбутньому.

Також виникають питання правозастосовчого характеру до передбаченого порядку відшкодування шкоди: «1. Для відшкодування шкоди керівник державної служби вносить державному службовцю письмову пропозицію, в якій зазначаються розмір, порядок і строки відшкодування шкоди, а також обставини, що стали підставою для відшкодування. Державний службовець повинен дати відповідь на пропозицію про добровільне відшкодування шкоди у письмовій формі. 2. Пропозиція може бути внесена протягом трьох місяців з дня, коли керівник державної служби дізнався чи мав дізнатися про обставини, що є підставою для пред'явлення вимоги, але не пізніше ніж через три роки з дня заподіяння шкоди. 3. Державний службовець повинен дати відповідь на пропозицію про відшкодування шкоди в письмовій формі протягом двох тижнів з дня отримання пропозиції. 4. У разі ненадання державним службовцем відповіді на пропозицію про добровільне відшкодування шкоди, відмови від відшкодування шкоди чи невідшкодування шкоди до зазначеного у пропозиції строку керівник державної служби

може звернутися з позовом про таке відшкодування до суду» [7]. Нормативне визначення у передбаченому порядку – «пропозиція» – навряд чи відповідає меті та принципам юридичної відповідальності загалом, оскільки не є виключно внутрішньоорганізаційним документом, який, окрім звернення до суду в майбутньому, не несе ніяких наслідків. Ця ж «пропозиція» в подальшому розуміється як «вимога», хоча процедурний порядок її виконання не відповідає природі самої вимоги, а є більше засвідченням факту. До того ж, на керівника служби не покладається обов'язку вносити пропозицію, а лише надається така можливість (ч. 2 ст. 82 закону України «Про державну службу»), а також передбачено лише можливість звернення до суду. Тому, у керівників є повне право ігнорувати порушення та не звертатись до суду з вимогою компенсації державі завданих збитків незаконними діями чи бездіяльністю державних службовців.

Положенням статті 24 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» передбачено відповідальність посадової особи місцевого самоврядування: матеріальна шкода, завдана територіальній громаді незаконними рішеннями сільських, селищних, міських голів, голів районних у місті, районних та обласних рад, їх заступників, керівників управлінь, відділів, інших структурних підрозділів виконавчих органів місцевого самоврядування, діями чи бездіяльністю посадових осіб місцевого самоврядування при здійсненні ними своїх повноважень, відшкодується за рахунок місцевого бюджету в порядку, встановленому законом. Сільські, селищні, міські, районні у місті, районні та обласні ради, сільський, селищний, міський голова, голова районної у місті, районної та обласної ради мають право зворотної вимоги (регресу) до посадової особи місцевого самоврядування, яка заподіяла шкоду територіальній громаді, у розмірах і порядку, визначених законами України та статутами територіальних громад, при-

йнятими відповідно до законів України [8]. Фактично, дане положення змістовно дублює те, що міститься в положеннях Закону України «Про державну службу», з відмінністю у обсязі нормативно-правових актів, які можуть слугувати додатковим джерелом для визначення підстав, порядку та особливостей притягнення до відповідальності. Цікаво, що положенням статті 23 вищезазначеного закону передбачаються наступні види відповідальності: цивільна, адміністративна або кримінальна [8]. Тобто, можемо знову прийти до висновку, що матеріальна відповідальність розуміється як цивільно-правова, хоча законодавство використовує два терміни: і матеріальна і цивільно-правова відповідальність може наставати для публічних службовців.

Якщо звернутись до положень Цивільного кодексу України, то важливим буде відмітити, що матеріальна відповідальність розглядається в контексті деліктних зобов'язань, тобто тих, що виникають з підстав заподіяння шкоди. Відповідно до положення статті 1166 «Загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду», майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала. Особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоди завдано не з її вини [9]. Тобто, можна припустити, що така відповідальність має виключно персоніфікований характер та застосовується незалежно від форми вини. В даному випадку ми, звичайно, можемо говорити про застосування матеріальної відповідальності у діяльності публічних службовців у разі наявності умислу як про специфічну ознаку, проте, таке твердження суперечить загальною цінностям права.

Особливості цивільно-правової відповідальності публічних службовців також закріплені в межах положень таких ста-

тей Цивільного кодексу України, як стаття 1173 «Відшкодування шкоди, завданої органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування»; стаття 1174 «Відшкодування шкоди, завданої посадовою або службовою особою органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування»; стаття 1175 «Відшкодування шкоди, завданої органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування у сфері нормотворчої діяльності»; стаття 1176 «Відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду» [9]. Ключовою спільною ознакою положень зазначених статей є те, що всі вони передбачають обов'язок держави відшкодувати шкоду, завдану фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю публічного суб'єкта незалежно від вини цих органів або посадової особи органу. В даному випадку обов'язок держави відшкодувати шкоду незалежно від наявності вини є ознакою, що відрізняє цивільно-правову відповідальність від матеріальної, але варто враховувати диспозиції передбачених у Цивільному кодексі України статей.

Висновки. Таким чином, досліджуючи проблематику застосування заходів матеріальної відповідальності до публічних службовців, слід підсумувати, що даний вид відповідальності надійно закріпився у чинному законодавстві як окремий захід впливу та спосіб захисту прав, свобод та законних інтересів приватних осіб від неправомірних дій публічних службовців. Що стосується наукового тлумачення даного виду відповідальності, то слід визнати плюралізм та неоднозначність наукових позицій. Матеріальна відповідальність публічних службовців має спільні ознаки з цивільно-правовою відповідальністю, проте чинне норма-

тивно-правове регулювання не взаємозамінює ці види, а дозволяє існувати їм паралельно, що інколи провокує ситуації складності у визначенні конкретного виду відповідальності, які полягають у визначенні складу правопорушення, а особливо – суб'єктивної сторони. Основною проблемою практичного характеру, яка залишається в правовій площині регу-

лювання порядку притягнення публічних службовців до матеріальної відповідальності, є необґрунтована диспозитивність та недостатня урегульованість на рівні положень Закону України «Про державну службу», що дозволяє на власний розсуд приймати рішення про доцільність притягнення конкретного публічного службовця до матеріальної відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Службове право України : навч. посіб. / А. І. Берлач, О. С. Проневич, О. Р. Радишевська та ін. ; за заг. ред. А. І. Берлача. Київ, ВПЦ «Київський університет». 2023. 479 с.
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96–ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Гришук А. Б. Загальнотеоретичні аспекти відповідальності державних службовців. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2022. Вип. 71. С. 234–238. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.71.39>.
4. Охріменко Н. М. Питання правового регулювання юридичної відповідальності посадових осіб міністерства України в процесі здійснення нормотворчості. *Державне управління: теорія та практика*. 2012. № 2. С. 1–7.
5. Скоріков В. Види відповідальності державних службовців. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 1. С. 145–151.
6. Губанов О. О. Юридична відповідальність публічних службовців як інститут службового права України : монографія. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 374 с.
7. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889–VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 4. Ст. 43.
8. Прослужбоворганомісцевогосамоврядування: Закон України від 07.06.2001 № 2493-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 33. Ст. 175.
9. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435–IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.

REFERENCES:

1. Sluzhbove pravo Ukrainy [Civil Service Law of Ukraine]: navch. posib. / A. I. Berlach, O. S. Pronevych, O. R. Radyshevskaya ta in. ; za zah. red. A. I. Berlacha.. Kyiv, VPTs "Kyivskiy universytet", 2023. 479 s. [in Ukrainian].
2. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96–VR. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 1996. № 30. St. 141. [in Ukrainian].
3. Hryshchuk, A. B. (2022). Zahalnoteoretychni aspekty vidpovidalnosti derzhavnykh sluzhbovtziv [General theoretical aspects of the responsibility of civil servants]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Serii PRAVO*. Vyp. 71. S. 234–238. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.71.39> [in Ukrainian].
4. Okhrimenko, N. M. (2012). Pytannia pravovoho rehuliuвання yurydychnoi vidpovidalnosti posadovykh osib ministerstva Ukrainy v protsesi zdiisnennia normotvorchosti [Issues of legal regulation of the legal responsibility of officials of the Ministry of Ukraine in the process of implementing norm-setting]. *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka*. № 2. S. 1–7. [in Ukrainian].
5. Skorikov, V. (2017). Vydy vidpovidalnosti derzhavnykh sluzhbovtziv [Types of responsibility of civil servants]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*. Vyp. 1. S. 145–151. [in Ukrainian].

6. Hubanov, O. O. (2020). Yurydychna vidpovidalnist publichnykh sluzhbovtsiv yak instytut sluzhbovoho prava Ukrainy [Legal responsibility of public servants as an institution of official law of Ukraine] : monohrafiia. Zaporizhzhia. Vydavnychiy dim "Helvetyka". 2020. 374 s. [in Ukrainian].

7. Pro derzhavnu sluzhbu: Zakon Ukrainy vid 10.12.2015 № 889–VIII [On Civil Service: Law of Ukraine dated 10.12.2015 No. 889–VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*. 2016. № 4. St. 43. [in Ukrainian].

8. Pro sluzhbu v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia [On Service in Local Self-Government Bodies: Law of Ukraine dated 07.06.2001 No. 2493–III]: Zakon Ukrainy vid 07.06.2001 № 2493–III. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 2001. № 33. St. 175. [in Ukrainian].

9. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 16.01.2003 No. 435–IV] : Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 № 435–IV. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 2003. №№ 40–44. St. 356. [in Ukrainian].